

STATI INU OBSTATI

Letopis za člane SPD-PT

Letnik: 1997

Številka: 3

V tej številki

- 1 Namesto uvoda
- 2 Ustanovitev podružnice v MS
- 3 Ob 450-letnici rojstva Jurija Dalmatina
- 4 Društveni izlet v Tübingen
- 5 Slikarska kolonija v Moravskih Toplicah
- 6 Dan reformacije-osrednja proslava
- 7 Ustanovitev podružnice v MB
- 8 Zgodovinski članki

Primož Trubar.

Slovensko protestantsko društvo
Primož Trubar
Gospodsvetska cesta 9
1000 Ljubljana

Namesto uvoda

✍ Dr. Oto Norčič

Pred več kot tremi leti, ko smo ustanovljali Slovensko protestantsko družbo – Primož Trubar, smo v programska izhodišča in statut med drugim zapisali, da si bomo prizadevali: **»objektivno ovrednotiti vlogo in pomen slovenskega protestantizma, da ne bi (p)ostajal zapostavljen, zamočan in marginaliziran, celo predstavljen kot nekaj za slovenski narod škodljivega in motečega«** in naprej, da bomo težili k **»uveljavljanju enakopravnosti življenjskega in svetovno nazorskega, posvetnega, verskega in političnega prepričanja, vključno z zavzemanjem za enakopravni položaj samostojne slovenske protestantske cerkve z drugimi verskimi skupnostmi v Sloveniji«**.

In kako kažejo stvari danes? Na vsak način občutno slabše kot smo pričakovali za to obdobje, za katerega bi naj bila značilna vsesplošna demokratizacija vsakršnega življenja. Poglejmo nekatere dogodke in reakcije, ki so se pojavile v zadnjem času.

Stvari so se začele zapletati že kmalu po ustanovitvi našega društva, z zapisi in izjavami najvišjih predstavnikov Rimsko-katoliške cerkve (RKC) na Slovenskem, ki zmanjšujejo vlogo in pomen slovenskega protestantizma, najbrž zato, da bi potem vloga in pomen katoliške cerkve bila tem bolj poudarjena in njene napake zakrite. Taka drža katoliške cerkve je prišla do izraza tudi ob pismu predsednika SPD-PT in seniorja Evangeličanske cerkve na Slovenskem, nadškofu RKC na Slovenskem pred papeževim obiskom pri nas. V tem primeru smo predlagali (naše pismo in nadškofov odgovor sta bili objavljena v »Letopisu-96«), da bi se naj papež opravičil slovenskemu narodu za skrajna dejanja RKC za časa protireformacije. Do tega seveda ni prišlo, ker RKC najbrž ne smatra, da se je za časa protireformacije na Slovenskem zgodilo kaj obžalovanja vrednega in za nadaljnjo usodo slovenskega naroda nadvse tragičnega. Nasprotno, nadškof na meji cinizma postavlja vprašanje: **»Zanimivo je, da do sedaj še nihče ni prišel na misel, da bi se katoliška cerkev morala opravičiti slovenskemu narodu, ki vendar večinsko pripada katoliški cerkvi«**. Kakšno sprenevedanje in dvoličnost! Če pripada večinski organizaciji nekega naroda se ti za tvoje lumparije in zločine, ki jih je zgodovinarji neizpodbitno dokazalo, ni potrebno pokesati in opravičiti.

In vendar je res, da je protireformacija na Slovenskem tragično in dolgoročno prizadela

celotni slovenski narod ne glede na to, kakšna je njegova sedanja struktura verske pripadnosti. Dejstvo je, da je bil s protireformacijo za celih 200 let zavrt kulturni in družbeno-ekonomski razvoj. Z izgonom nad 700 najpremožnejših družin (med njimi številnih plemičev), je bil zaustavljen ekonomski razvoj, ki se je z veliko dinamiko začel konec 16. in v začetku 17. stoletja posebno v severni Evropi, kjer je zmagal protestantizem. V tem obdobju je RKC s pomočjo posvetne oblasti učvrstila svojo duhovno pa tudi materialno dominacijo ter s pretirano neproduktivno porabo (zidanje cerkva in samostanov), materialno izžemala obubožani narod namesto, da bi pustila materialna sredstva za ustanavljanje manufaktur in drugih produktivnih obratov in s tem delovnih mest za nastajajočo delovno silo. Pomanjkanje zaposlitvenih zmožnosti, so kasneje botrovali množičnemu izseljevanju, tako da se je slovenski narod zreduciral na »kritično število«, ki komaj zadostuje za ohranjanje vseh atributov nacionalne samobitnosti. Vsiljuje se primerjava s severnimi narodi: Švedi, Norvežani, Finci in Danci, ki jih je konec 16. stoletja po nekih ocenah bilo približno toliko (ali nekaj več) kot Slovencev. Danes jih je 2-3 krat več kot Slovencev.

Zato protireformacija na Slovenskem ni samo sežig protestantskih knjig, preganjanje in fizično uničevanje protestantov ter njihov izgon na tuje, ampak tudi upočasnen družbeno-ekonomski in kulturni razvoj, ki ga še danes čutimo. Več kot dovolj za majhno kesanje in opravičilo vrhovnega predstavnika RKC.

In povrh še Peter Kupljenik, nesrečni protestantski pridigar iz Gorenjske, ki ga je rimski papež 20. maja 1595 leta dal živega sežgati na grmadi na trgu Campo dei Fiori, ker ni hotel preklicati svojega verskega prepričanja. (Več o tem članek J. Humra v tem letopisu) Slovenski narod vse do pred kratkim ni vedel za tragični konec tega protestantskega pridigarja. Zastavlja se vprašanje ali zgodovinarji, posebej tisti znotraj RKC, res niso vedeli za njegovo tragično smrt. So res krivi nedostopni arhivi ali pa je problem v tem, da je bilo to neprijetno dejstvo 400 let namenoma zamočano? Ali je samo kesanje in opravičilo dovolj, da se ta zločin RKC nad sinom slovenskega naroda dostojno umesti v naši kolektivni zavesti kot večer simbol zločinskega dogodka v zgodovini slovenskega naroda? Ali bomo prej ob protestantski cerkvi v »Argentinski park« postavili spomenik nam neznanemu argentinskemu generalu kot pa protestantskim sobojevnikom iz 16. in kasnejših stoletij.

Naslednji primer zmanjševanja pomena in vloge protestantizma se kaže v izjavi sedanjega

Ljubljanskega nadškofa, ki protestantom priznava zasluge le glede slovenskega jezika in prvih knjig v materinščini, takoj zatem pa postavi neosnovano tezo, da bi se Slovenci, če bi zmagal protestantizem, ponemčili. Kakšno nestrokovno in pristransko sklepanje in ocenjevanje! Nasprotno je kvečjemu res: če pogledamo male narode severne Evrope od Fincev, Švedov, Norvežanov in Dancev, ki so približno istočasno doživljali svojo reformacijo kot mi Slovenci, so ostali na svojem ozemlju s svojim jezikom, vzpostavili svojo državo, se normalno razvijali ter danes predstavljajo najbolj razviti del Evrope.

Trubarju bi bilo enostavneje širiti protestantizem na podlagi nemških knjig, če bi bil njegov cilj ponemčevanje. Nasprotno, njegovo gibanje je bilo tudi borba za priznanje Slovencev kot naroda in proces, ki ga je začel za afirmacijo Slovencev kot naroda, ni mogla več ustaviti še tako militantna RKC, čeprav je z grobo silo, skupaj s posvetno oblastjo, tako rekoč z ognjem in mečem preprečila, da bi se uresničile Črtomirove želje, da ... «tja bomo našli pot, kjer nje sinovi si prosti volijo vero in prostore». Vera nam je bila vsiljena in postava prav tako. V kasnejšem zgodovinskem razvoju so nam, občutno ekonomsko prizadetim in številčno zmanjšanim, naši večinsko katoliški sosede ob ugodnih zgodovinskih trenutkih odščipali kos nacionalnega telesa, tako da smo zaradi nakazanih dogodkov in procesov, ki so se vrstili po obdobju protireformacije, danes Slovenci veliko manjši po številu kakor tudi po velikosti državnega ozemlja. Zato bi lahko nekdo postavil tezo, da je RKC na Slovenskem sokriva, da smo Slovenci številčno bistveno šibkejši, ekonomsko bolj zaostali in po površini ozemlja manjši, kot bi lahko bili, če bi zmagalo Trubarjevo gibanje.

Voluntaristično prevrednotenje posameznih dosežkov na Slovenskem s strani RKC pa sega tudi na druga področja. Tako npr. je ob lanskoletnem obeleževanju začetka delovanja jezuitske višje šole, (ki je bila ustanovljena konec 16. stoletja v Ljubljani), bilo prikazano kot, da je to začetek višjega šolstva na Slovenskem. Dejstvo pa je, da so se prve šole sploh, in posebej višje šole, začele ustanavljati v času protestantizma in da je dal pobudo za to Primož Trubar. Tako sta že leta 1563 nastali višji šoli v Ljubljani in Celovcu, 1567 pa tudi v Gradcu. Protestanti so imeli v programu tudi ustanavljanje dekliških šol, kar je evropski fenomen za tiste čase. Vsekakor bi bilo primerno, da na to temo organiziramo posvetovanje, ki bi objektivno raziskalo in ovrednotilo delovanje slovenskih protestantov tudi na tem področju.

Tipičen primer zanemarjanja in zmanjševanja pomena protestantske dediščine, ne samo s strani RKC, ampak kar celotne nacije in njenih uradnih institucij, je usoda ostankov protestantske cerkve

v Govčah v bližini Žalca. To cerkev so, eno od redkih, na novo zgradili protestanti v letih 1580-1590 v znamenitem in arhitektonsko zanimivem stilu, ki je bil zgodnji primer začetka renesančne arhitekture na slovenskem. V začetku leta 1600 so jo pripadniki RKC in drugi bojevití udeleženci protireformacije razstrelili in do temeljev porušili. Namesto da bi na ostankih temeljev sedanja generacija Slovencev vzpostavila vsaj približno prvotno stanje in tako ohranila zanamcem ta prvovrstni kulturno zgodovinski spomenik, se to ni zgodilo. Ker se je v bližini teh razvalin gradila avtocesta, nas nikakor ne bi smelo presenetiti, če so ti ostanki za vekomaj izginili ob tem zadnjem gradbenem posegu.

In še naprej. Številnim poznavalcem je znano, da v Ljubljani še stoji hiša, katere lastnik je bil do leta 1562, ko je moral zbežati na Nemško, Primož Trubar. Vendar vse do danes ni stekla resna akcija, da bi se ta hiša ohranila kot pomemben kulturno zgodovinski spomenik, v katerem bi se lahko uredila tudi stalna spominska zbirka protestantske književnosti in dalo prostor še drugim potrebnim institucijam, ki so nam nujno potrebne, če hočemo ohraniti pomembne dosežke protestantizma.

Naslednica Trubarjeve slovenske protestantske cerkve, sedanja Evangeličanska cerkev na Slovenskem nima v primerjavi z RKC enakopravnega položaja v naši družbi, čeprav ji Ustava to zagotavlja. Kakor tudi vsem drugim verskim skupnostim. V procesu »tranzicije«, ki še traja, si je RKC ponovno izborila privilegirani položaj, tako v duhovnem kot tudi materialnem smislu. Ne da bi ji Ustava to dovoljevala, se vmešava v civilne zadeve nasploh, posebej na vzgojno-izobraževalnem področju in materialnem področju, povezanim s procesom denacionalizacije. Na tem področju je že dosegla, da so se številne zahteve, ki jih je RKC postavila uresničile; kar pa pomeni, da se v praksi krši ustavno načelo ločitve cerkve od države in enakopravnost verskih skupnosti.

V zadnjem času je tudi v sredstvih javnega obveščanja prišlo do zanimivega preobrata: ne govori se več o RKC na Slovenskem (kot bi bilo pravilno), ampak kar o »Slovenski cerkvi«. Kakšna slovenska cerkev, ki niti takega problema, kot je bilo »Razkrižje« ni mogla rešiti brez Rima! Tega dejstva bi se slovenska država morala zavedati in ne bi smela dopustiti, da se v drugorazredni položaj postavlja Evangeličanska cerkev, ki je pa edina avtohtona in avtonomna slovenska cerkev.

Velike materialne zahteve RKC v času tranzicije: dvomljivo izsiljevanje pri vračanju gozdov, intenzivno obnavljanje cerkva in zidava številnih novih cerkva – skratka velikanske preusmeritve družbenega proizvoda v neproduktivno potrošnjo, dolgoročno

preprečujejo, da bi slovenska družba lahko hitreje reševala svojo 15 % brezposelnost in počasno ekonomsko rast. Zgodovina se ponavlja. Namesto novih delovnih mest bomo gradili razkošne objekte »slovenski cerkvi«, ki v težkih časih ponovno pušča na cedilu svoje ljudstvo in hoče postati veleposestnica, čeprav se na načelni ravni in na najvišjem hierarhičnem vrhu v Rimu baje bori proti temu. Ali nismo morda na začetku II. protireformacije?

Ti dogodki in znaki nas opozarjajo, da moramo v prihodnosti storiti še kaj več za uresničevanje programskih izhodišč, ki smo jih sprejeli za podlago in cilje našega delovanja.

Ustanovitev podružnice SPD-PT v Murski Soboti

Dne 1. Februarja 1997 je bila v Murski Soboti ustanovljena prva podružnica SPD-PT. Ustanovni zbor podružnice je bil v prostorih Zavarovalnice Triglav v Murski Soboti. Udeležilo se ga je presenetljivo veliko številu prekmurskih privrženecv in simpatizerjev protestantizma. Na občnem zboru je bil predlagan in izvoljen tudi Izvršni odbor podružnice v sestavi: Jože Šiftar, Geza Erniša, Edith Jošar, Danica Polanjšek, Aleksander Beer, Rudi Cipot, Vlado Goldinjskij, Štefan Železen in Rudi Kokalj. Za predsednika podružnice SPD-PT v Murski Soboti je bil izvoljen Rudi Cipot, za tajnika pa Rudi Kokalj.

 Rudi Cipot

Poročilo o delovanju Podružnice SPD-PT v Murski Soboti:

Aktivno delovanje Slovenskega protestantskega društva – Primož Trubar, še posebej pa njegovega vodstva na območju Prekmurja so vplivale, da so se člani iz tega dela Slovenije zbrali na ustanovnem občnem zboru 1. Februarja 1997 in v Murski Soboti ustanovili podružnico društva.

Po ustanovnem zboru, na katerem so bile predstavljene osrednje vsebinske naloge in zgodovinsko poslanstvo društva, smo oblikovali devet-članski odbor, ki je pripravil program aktivnosti podružnice za leto 1997.

Glavni vsebinski poudarki iz programa dela so sledeči:

- Podružnica se vključuje v vse aktivnosti matičnega društva posebej pri akcijah, ki imajo širši družbeni pomen, kot je obeleževanje dela in življenja Jurija Dalmatina
- Organizirajo se različna predavanja domačih in tujih strokovnjakov z gospodarsko-ekonomsko tematiko in zgodovinsko vlogo protestantizma
- Predstavi se zgodovinski pomen astronoma Nikolaja Kopernika v času bivanja na Tišini
- Člani odbora si ogledajo vse spomenike protestantizma v Prekmurju in ostale kulturne spomenike, ki so v kakršnikoli povezavi s protestantskim gibanjem
- Da bi se aktivnost društva čutila tudi med študenti, se preveri možnost razpisa diplomskih in seminarskih nalog na temo »protestantizem« in »protestantska etika« in pomen protestantizma v slovenski književnosti
- Skupaj s Turistično zvezo Pomurja in turističnimi društvi v novo nastalih občinah podružnica organizira ogled spomenikov protestantizma in k temu pritegne animatorje v hotelih in zdraviliščih
- Primerno se obeleži praznovanje 2Dneva reformacije«
- Organizira in sodeluje pri izvedbi slikarske kolonije v Moravskih Toplicah

Za tako obširen vsebinski program, se je upravni odbor moral angažirati na pridobivanju sponzorskih in donatorskih sredstev, s katerimi smo uspešno realizirali program, naše člane popeljali na tridnevni izlet v Tübingen in Salzburg, izvedli slikarsko kolonijo in pripravili zelo odmevno razstavo.

Še naprej si prizadevamo pridobiti nove člane in preko članstva uveljavljati najpomembnejše vrednote protestantskega gibanja, ki so:

- postavljanje človeka v ospredje dogajanja
- naklonjenost spremembam
- racionalno obnašanje

V bodoče si želimo, da vse več članov izkaže pripravljenost za izvedbo vsaj dela aktivnosti za katere smo se v programu zavezali, ker je sicer kljub razdeljenim nalogam, vsa aktivnost ostala na predsedniku društva in predsedniku podružnice tega društva.

Ob 450-letnici rojstva Jurija Dalmatina

Slovensko protestantsko društvo-Primož Trubar je ob 450-letnici rojstva Jurija Dalmatina, 21. junija 1997 na Trubarjevi domačiji na Rašici pripravilo kulturno srečanje. O pomenu Jurija Dalmatina za slovenski narod so v predavanjih spregovorili: Matjaž Kmecl, Jože Rajhman in Geza Filo. V programu sta sodelovali tudi vokalna skupina KUD Primož Trubar iz Velikih Lašč in Prekmurke in Puconcev. Slavnostnemu delu, ki se ga je udeležilo veliko naših članov in njihovih prijateljev, je sledilo družabno srečanje.

Jože Rajhman: Teologija Jurija Dalmatina

Vsak jubilej zavezuje, posebej še tisti, ki sega v globine slovenske narodne zavesti, ko ob njem obnavljamo svojo hvaležnost do moža, ki je ob Trubarju, z njim in po njem ustvarjal (bolje: soustvarjal) slovensko kulturo in pripravljaval slovensko prihodnost.

Jurij Dalmatin je bil najprej in predvsem Trubarjev mlajši sopotnik, bil je vseskozi zagovornik njegovih idej, spremljal je njegov življenski nazor v okviru slovenskega in reformacijskega programa. Njegova izobrazba je bila izrazito humanistična in teološka, od Krškega do Ljubljane, Bebenhausna in Tübingena. V njo je vključeval tudi »vaje v materinem jeziku«, saj je ob vsej široki izobrazbi čutil vrzel prav v znanju materinščine, ki je za njegovo življensko delo bila še kako potrebna.

Trubarja je Dalmatin spremljal od Ljubljane do Tübingena, z njim se je pogovarjal nedvomno tudi o problemih, ki so bili tedaj aktualni znotraj teologije. Morala sta se pogovarjati o Vlačiću, ob njem seveda tudi o Krelju, o Bonomu, Bullingerju, prek njega pa še o Zwingliju in Kalvinu. Svoja začetna spoznanja je dopolnjeval na teološki fakulteti v Tübingenu, kjer je magistriral 1572. leta. Tübinska teologija je bila ortodoksno usmerjena, lutheranstvo je bil prevladujoč teološki usmerjevalec, tu ni bilo prostora za flacijanstvo, še manj za drugotne smeri v protestantizmu. Tübinska šola je bila kljub vsemu razumevajoča in obzirna do drugačnih mnenj, vendar manj do katolištva. Med Dalmatinovimi učitelji so bila znana in slavna imena, kot so Jakob Herrbrand, Martin Crusius, Jakob Andreae in Nikodem Frischlin, ki je bil pozneje dve leti v Ljubljani in je skupaj z njim sodeloval pri reorganizaciji stanovske šole,

ki naj bi omogočila dijakom neposreden vstop na univerzo.

Iz tega prvega obdobja je znana Dalmatinova disputacija (kot magistrska naloga) v 91 stavkih (propositiones) z naslovom »De catholica et catholicis disputation«. Dalmatin je skušal v 91 strnjenih stavkih odgovoriti na uvodno vprašanje o naravi Cerkev in kdo bi se smel po pravici imenovati katoličana. V dokazovanju je mogoče najti logično zaporedje od prvega do zadnjega stavka, ki je hkrati tudi sklep disputacije. Najprej s pomočjo navedkov raznih avtorjev, med njimi je na prvem mestu Vincencij Lerinski, nato pa Justinijanov kodeks in nicejski koncil, zavrača arijanske zmote in zelo pogosto navaja izjave apostola Pavla in prvotno izročilo, ki mu je eden najprepričlivejših dokazov za lutheransko razumevanje pojmov Cerkev in katolištvo. navaja pa tudi augsburško veroizpoved (prvi člen, ne sedmi) in se z njim ujema kot trdi, da resničnost Cerkev ni v zunanjem nasledstvu rimskih škofov, temveč v veri v troedinega Boga. Omenja celo primer papežinje Ivane kot dokaz nevzdržnosti teze o apostolskem nasledstvu. Zavrača papeštvo kot ustanovo, ker je glava Cerkev Kristus. Skala, na kateri stoji Cerkev, je Kristus in ne Peter in njegovi nasledniki. Dotakne se tudi nauka tridentinskega koncila in zavrne katoliško učenje o opravičenju in dobrih delih (49. in 50.), ne da bi podrobneje pojasnil svoje stališče. Zavrne katoliško učenje o zakramentih in ohranja le dva zakramenta, ki ju je Kristus ustanovil in so ju obhajali apostoli s Petrom na čelu. (63.). Prav tako zagovarja duhovniško ženitev po zgledu apostola Petra (62.). naposled strne svoja dognanja v 91. tezi, ko odreče rimski Cerkvi pravico, da bi se imenovala katoliška, in njenim članom, da bi se imenovali katoličani, saj se njen nauk ne ujema s temeljnim naukom prvotne Cerkev in cerkvene tradicije.

Dalmatin je svoje teze in disputacije v Gmajni predgovori znatno omilil. Možna je dvojna razlaga:

1. Dalmatin je ohranil tisto prepričanje, ki ga izraža magistrsko delo, kajti v Gmajni predgovori je najti vse teze iz disputacije, a ga je iz taktičnih razlogov zakril, saj je hotel, da Biblija postane del slovenske književne kulture; tisti del, ki bi ga mogli uporabljati v novih razmerah po začetkih protireformacije vsi verniki augsburške veroizpovedi in morebitni somišljeniki. Zato pa bi bilo vsako pretiravanje v smislu enačenja papež – antikrist in podobno nemodro, čeprav pri tem ne moremo prikriti, da je Dalmatin objavil v zvezi s prevodom knjige Razodetja podobe, ki smešijo papeža in ga primerjajo z babilonsko nečistnico. Vendar je v besedilu Gmajni predgovori resnično zmeren in,

kolikor je mogoče v obravnavanju kočljive snovi, tudi spravljiv.

2. Dalmatin je svoje mišljenje izpred dobrih desetih let spremenil in ga prilagodil slovenskemu izraznemu občutju, ki nedvomno ni posnemalo v vseh enačicah nemškega grobianizma, čeprav se mu povsem ni mogel (in hotel) izogniti. Dalmatinova značajska temkočutnost in posluš za odzivnost slovenskega človeka sta mu narekovala previdnost pri prevzemanju polemičnih jezikovnih izrazov, ki bi jih slovensko uho težje preneslo. Morda je pri tem že imel pred očmi tudi Trubarjeve izkušnje iz njegovih ljubljanskih obdobj.

Seveda pa je Dalmatin teze in disputacije prenesel v Gmajn predgovor, ne da bi v načelnih razlikah popuščal. Gre torej za umirjeno polemiko, ki pa kljub temu še vedno ostane polemika. Ostal je zvest »čistemu nauku« augsburške veroizpovedi tudi v Gmajn predgovori. Dalmatina v predgovoru odlikuje strpnost do nasprotnikov, kar naj bi bila tudi njegova karakterna značilnost, čeprav se zdi po nekaterih znakih, da si je Dalmatin za strpnost do nasprotnikov moral prizadevati, in da mu ni bila povsem prirojena. Ohraniti svoje prepričanje in hkrati spoštovati drugačno mišljenje je bila krepost tudi v bolj mirnih časih, toliko bolj pa v tako viharjih, kakor je bilo 16. stoletje. Saj je tudi dejansko šlo za prelom dveh duhovnih svetov znotraj katolištva. To je bilo po končanem tridentskem koncilu še posebej čutiti, ko se je Evropa dokončno poslovila od koncepta enotnega katolicizma in je začela urejati odnose med katolicizmom in protestantsvom v novih okvirih. Mnenje Walterja Šmida, ki ga je povzel Oskar Sakrausky o ekumenskem značaju Dalmatinovega prevoda in same Biblije, je mogoče ovrednotiti tudi tako, da je Dalmatin gledal na Slovence v letu 1584 z očmi slovenskega človeka, ki mu je sama stvar prepričanja nadvse dragocena, ve pa, da je Biblija tako vzvišena nad različnimi nauki, ki vsi naposled izvirajo iz nje, da je mogoče imeti Biblijo za združevalni element, zato jo daje v roke vsem Slovencem in je ne omejuje zgolj na pripadnike svoje veroizpovedi. To, česar ni poudaril Walter Šmid, ki je govoril le o Dalmatinovi korektni strpnosti v predgovoru, kar mu sicer priznavajo katoliški raziskovalci, je Oskar Sakrausky opazil v samem naslovu in morda prvi spregovoril o Dalmatinovem ekumenskem razpoloženju. Trubar mu je mogel biti le v nekem smislu vzornik, ko je šlo za ekumenizem v širšem smislu; sodelovanje s pravoslavjem in krščanska ekspanzija na Vzhod z miroljubnimi načrti za ustavitve turške nevarnosti. Dalmatin skuša skromneje sprejemati Trubarjevo navdušenje, ga pa toliko bolj realno

uresničuje. Trubarjevi načrti se niso izpolnili, Dalmatinova Biblija pa je »našla milost« v poreformacijski dobi. Med vsemi protestantskimi tiski je edina ušla »grmadi«. Oskar Sakrausky trdi, da prav zaradi svojega ekumenizma. Četudi je bil predgovor proskribiran, je besedilo Biblije, kakor ga je prevedel po Luthru Dalmatin, bilo na voljo katoliškim duhovnikom. To »ekumensko« razsežnost Biblije v slovenskem prostoru je treba posebej omeniti in jo ovrednotiti. Po njej je bila slovenska teologija v svoje prvotnem pomenu v službi ljudstva zedinjevalna. Vse se zdi, da ta njena vloga izza konca 16. stoletja ni prenehala.

Zato je razumljivo, da gledamo slovensko Biblijo in njenega tvorca z dveh strani: Biblija je povsem verska knjiga, toda po njej in prek nje se je oblikoval slovenski narod in se z njeno pomočjo uvrstil med kulturne evropske narode po Huterjevi poliglotski Bibliji iz 1599, kjer je med šestimi jeziki od slovanskih kot njihov zastopnik samo slovenski. Zato je Biblija hkrati pomemben dosežek slovenske reformacije kot reformacije, je pa tudi pomemben dosežek kulturnega in političnega razvoja slovenstva.

Geza Filo: Pomen reformacije in Jurija Dalmatina za Slovensko Cerkev

Nekdo je, nedavno tega, o slovenskem protestantizmu dejal: »Priznavam te neizmerne zasluge naših protestantov na kulturnem področju. Ne vidim pa, da bi mogel biti njihov podvig pozitiven za ohranjanje našega naroda, ker smo bili premajhni. Veste, protestantizem, to je bil veliki germanski upor, izbruh germanske samozavesti proti vsem drugim. Mi bi utonili v tem germanskem svetu, če bi protestantizem poyšod zmagal«.

Še danes velja stari rek: zgodovina je učiteljica življenja. Zato ne samo da jo poslušamo, ampak se moramo nekaj iz nje tudi naučiti. Pa pogledjmo v zgodovino.

Začetek reformacije (in potem tudi njeno nadaljevanje) moramo razumeti kot poskus prenove Cerkve v 16. stoletju. Tudi pri nas se je pojavila težnja po odpravi zlorab v Cerkvi in iskanje poti k uresničenju »čistega« evangelija. Ko se je na nemških tleh Luthrova reformacija komaj utrdila se je v Ljubljani že pojavilo Klombnerjevo gibanje. To gibanje prištevamo k našemu najstarejšemu reformacijskemu gibanju, saj je daleč pred Trubarjem začelo uveljavljati reformacijska načela.

Torej reformacija se začne znotraj takratne katoliške Cerkve, kajti z njo so se v začetku identificirali vsi reformatorji, od Luthra na nemškem do Trubarja pri nas. Tako kot vsepovsod, so si tudi pri nas med slovenskim ljudstvom reformatorji prizadevali izkoreniniti praznoverje, razvade krščanske pobožnosti, ki si je želela čudežev in željo po zidanju novih

cerkva, ter oživljanje poganskih šeg, magij, lahkomišelnih zaupanj v moč papeža in svetniških relikvij.

Najbolj nenavadno je govoriti o reformaciji, kot o poskusu ustanovitve neke nove Cerkve oziroma nove vere, ali nemške vere, ali Luthrove vere, ali celo krive vere. Reformacijsko gibanje pomeni v krščanstvu vrnitev k stari, prvotni veri in Cerkvi, teološko grajeni na podlagi Svetega pisma, zato so si reformatorji z Luthrom na čelu prizadevali, da naj vsak narod v svojem (razumljivem) jeziku čita Biblijo in ima bogoslužje. Prav tako so želeli ostati v eni Kristusovi Cerkvi, ki bi naj v svojem nauku, v svojem liturgičnem in verskem življenju opustila tiste primesi, katere niso v skladu s Svetim pismom, predvsem z Novo zavezo. Leta 1530 so nemški reformatorji naredili še poslednji poskus, da bi njihovo učenje bilo priznано kot posebna oblika verovanja, ki ni v nasprotju z rimo-katoliškim naukom. O spornih zadevah pa bi naj potekal dialog. Žal je Augsburska veroizpoved (osnovni reformacijski spis) bila zavrnjena. Rimo-katoliška cerkev ob sebi ni marala nikogar in prenovitvenega gibanja ni sprejela, zato se je s tem, da je Luthra in njegovo reformacijo izobčila, dejansko še bolj odmaknila od krščanstva. O tej krivi poti Rimo-katoliške cerkve lahko govorimo vse do II. Vatikanskega cerkvenega zbora, ki pa je v dobršnji meri delna uresničitev nekaterih reformacijskih idej.

Za reformacijo je tudi pri nas značilno, da se je hitro prijela in utrdila zlasti med plemstvom in meščanstvom. Ta sloj prebivalstva, ki je bil, lahko bi rekli edini izobražen ali pa vsaj pismen, je zelo hitro sprevidel krščanska načela o osebni veri brez zunanjih pobožnih manifestacij. S tem je bil narejen velik korak od srednjeveškega verskega univerzalizma k verskemu individualizmu. Središčna postavka tako reformirane vere in Cerkve je bila odstranitev tistih teoloških, institucionalnih, juridičnih in jezikovnih ovir, ki so pregradile prostor med vernikom in Bogom in tako pretrgale njun pristen stik, da se je lahko vzpostavilo krščanstvo na podlagi Evangelija, torej Evangeličanska cerkev ali širše protestantizem.

Tudi Slovenci dobimo z reformacijo in iz nje izhajajočim protestantizmom slovensko Cerkev. O slovenski Cerkvi, v prvi vrsti na Kranjskem, bi lahko govorili šele po letu 1561. Takrat so namreč kranjski stanovi poklicali Primoža Trubarja iz Kemptena v Ljubljano za superintendenta, torej za duhovnega voditelja slovenske Cerkve.

Elementi, ki so potrebni za delovanje Cerkve, so bili šele v nastajanju. Do leta 1561 je v slovenskem jeziku na teološko-literarnem področju bilo ustvarjeno le tisto, kar je ustvaril Trubar. Torej prva slovenska knjiga Catechismus

in Abecedarium in še nekatere druge knjige. Za delovanje slovenske Cerkve so najpomembnejše bile vsekakor prevod Augsburske veroizpovedi, katero je Trubar naslovil Artikuli ali dejli prave stare vere krščanske in Cerkovna Ordninga (slovenski cerkveni red). Jurij Dalmatin pa je s prevodom celotnega Svetega pisma v slovenski jezi leta 1584 zaokrožil in dopolnil tisto, kar je slovenska Cerkev potrebovala. Kajti tudi pri nas je Cerkev temeljila na katekizmih, cerkvenem redu, pesmaricah in Bibliji, ki je najpomembnejša opora za krščansko življenje in verovanje.

Dalmatinov prevod celotnega Svetega pisma je v vsakem pogledu izredno delo. Slovenci smo kot dvanajsti narod v Evropi dobili celotno Sveto pismo v ljudskem jeziku. Tako je Dalmatinova Biblija s tem, ko je ustvarjala duhovno hrbenico nevidni Cerkvi verujočih na slovenskih tleh, dejansko dokončno izoblikovala slovensko Cerkev, se pravi duhovno skupnost ne le enako verujočih, ampak tudi enako govorečih. Njena duhovna avtoriteta je v verskem življenju zamenjala dotlej veljavno avtoriteto cerkvene hierarhije s papežem na čelu. In še več: njeno pristno, vsakomur dostopno in v sleherni zavesti živeče sporočilo naj bi bilo most, ki vzpostavlja zaupljivo bližino med vernikom in Bogom, bilo pa naj bi tudi močna, od vernika do vernika speljana notranja vez, ki prepleta nevidno Cerkev in jo spaja v enotno in neporušljivo duhovno skupnost, ki ji pravimo Evangeličanska ali Protestantska cerkev.

Primož Trubar in še drugi slovenski reformatorji so pri vodenju slovenske Cerkve imeli neprimerno večjo in mnogo težjo nalogo, kakor naprimer reformatorji drugod po Evropi. Ustvariti so morali prvi pisani dokument, slovensko ljudstvo pa se je do reformacije izobrazovalo le ob slikah svetnikov in Marije, ki so zanj postale »biblia pauperum« (biblija ubogih). Reformacija se ni mogla zadovoljiti s takšnim načinom izobrazovanja, temveč je prenesla skrb za izobrazovanje na deželno gosposko in slovensko Cerkev kot takšno, začelo se je torej množično izobrazovanje. Če so hoteli dati Biblijo in druge knjige v roke ljudem, so morali tudi ustvariti pogoje za njihovo rabo. Slovenska Cerkev je morala poskrbeti tudi za slovenske duhovnike, med njimi je bil tudi Jurij Dalmatin. Prihajali so z nemških univerz, to je bila druga in tretja generacija, ki pa več ni zrasla v rimo-katoliški sredini, prevzela je reformacijsko dediščino in slovensko Cerkev in jo dalje kontinuirano gojila. Do prevoda celotne Biblije je prišlo šele v tej drugi generaciji. Prva generacija, ki je bila na odhodu, je s Primožem Trubarjem pripravljala pot, ter ji tako olajšala njen program. S Sebastjanom Kreljem je ta generacija jasneje stopila v ospredje. Z Jurijem

Dalmatinom pa tudi dokončno opravičila svoj cerkveni in kulturni nastop.

Slovenski protestantizem, ki se zrcali predvsem v Trubarjevem in Dalmatinovem reformacijskem delu kot samostojne slovenske poti v mejah evropske reformacije, je lastnost tudi obrobnih reformacijskih gibanj. Ko razmišljamo o prekmurski reformaciji, moremo zapaziti podobne vzgibe kot v osrednji slovenski, le da v njej ni bilo na začetku tako izrazite osebnosti, kot sta bila Trubar in Dalmatin. Mnogo pozneje (v 18. stoletju) je Števan Küzmič za prekmursko področje pomenil tisto, kar Trubar in za njim Dalmatin za osrednje področje slovenske reformacije. Obstajajo celo določeni pokazatelji, da je bila reformacija med prekmurskimi Slovenci že v sredini 16. stoletja duhovno in teološko del splošnega slovenskega reformacijskega gibanja. O širjenju Trubarjevih in Dalmatinovih knjig med prekmurskimi Slovenci, govori na primer pisec Starih železnih in salajskih Slovenov, Košič: »Kranjski kramarje so po hišaj ponujali za malo cejno Truberja i Dalmatina slovenske knjige. Ali našim papirskim Slovenom jih je nej terbelo, ka so nej šteti znali«. Vse to kaže, da so se za časa reformacije širile med njimi knjige kranjskih protestantskih piscev in da jim je služilo kranjsko protestantsko slovstvo tja do začetka 18. stoletja, ko se je začelo razvijati med njimi samimi domače slovstvo v prekmurskem slovenskem jeziku. Tudi iz Küzmičevega Novega zakona ali Testamentoma (1771) je razvidno, da je prevajalec imel Dalmatinovo Biblijo v rokah, vendar ni prevzel Dalmatinovega prevoda, ker ga Prekmurci ne bi razumeli, temveč je prevajal v prekmurščino.

Rimo-katoliška cerkev, papež in nemški cesar so se na vse načine trudili, da bi zatrli reformacijsko gibanje, slovensko Cerkev pa uničili. Še posebej aktiven pri tem je bil meniški red jezuitov, ki se je tudi za ceno lažnih priseg (reservatio mentalis) in z učenjem, da »cilj posvečuje sredstvo« trдил rastočo slovensko Cerkev privedi nazaj v »edino zveličavno« rimsko Cerkev. Njihova verska nestrpnost je na slovenskih tleh povzročila veliko gorja, kajti protireformacija je eden izmed najhujših zločinov v zgodovini človeštva. Slovenska Cerkev je tako živela le slabih petdeset let, potem pa je bila »požgana« skoraj do tal. Toda kljub temu ni do konca »pogorela«, ker je bila slovenska in s tem trdoživa. V večini se je ohranila v današnjem Prekmurju in kot taka, slovenska, popolnoma avtonomna in avtohtona živi še danes. Ni pokleknila pred nobenim papežem in cesarjem, in to tudi ne bo storila niti danes. Kljub umazanim in neintelektualnim očitkom, katere sem omenil na začetku.

Spominjamo se 450-letnice rojstva ob Trubarju gotovo največjega Slovenca-Jurija Dalmatina. Njegovo delo je že v svojem času pomenilo predvsem trdnost in stalnost slovenske Cerkve in konstituiranje slovenske knjižne norme v 16. stoletju. Slovenski reformaciji in iz nje izhajajoči slovenski Cerkvi odrekati vsakršno versko, nacionalno in kulturno vrednost in ji pripisovati celo raznarodovalno in moralno dezintegrativno vlogo, je skrajno nesramno in neodgovorno dejanje. Kajti slovensko reformacijsko delo ostaja za vse čase ne samo temeljni steber na novo vzpostavljene krščanske Cerkve, temveč tudi slovenske književnosti in knjižnojezikovnih norm slovenskega naroda.

Društveni izlet v Trubarjev Tübingen

 Bela Sever

Septembra 1997 je društvo priredilo prvi množični tridnevni izlet za svoje člane v Tübingen, kjer so v 16. stoletju delovali Primož Trubar, Jurij Dalmatin in drugi veliki možje slovenske reformacije. Na pot smo se podali 19. septembra z dvema avtobusoma, eden iz Ljubljane in drugi iz Murske Sobote; skupaj se je udeležilo izleta 60 članov. Prevoz in organizacijo je opravil Kompas iz Murske Sobote, strokovno vodstvo pa so prevzeli sami člani.

Kljub različnim izhodiščem sta se oba avtobusa srečala v Edenu pred Salzburgom in skupaj nadaljevala pot do Tübingena. Soboška podružnica SPD-PT se je posebej pripravila za potovanje in s pomočjo sponzorjev priskrbelo tudi suho hrano za na pot, kar je vplivalo tudi na družabnost po vsej poti. Celodnevno potovanje je nekatere udeležence že precej utrudilo, tako da se vsi niso udeležili večernega sprejema v Evangeličanskem kolegiju v Bad Urachu. nekdanji direktor kolegija dr. Fridrich Schmid, dober poznavalec Trubarja in Slovenije, je kljub naši dveurni zamudi (prometna nesreča v bližini Augsburga) in večerni plohi prihitel med nas in nam ljubeznivo predstavil kolegij in evangeličansko cerkev. Naše ljudi je posebej prevzel spomenik Primoža Trubarja, ustanovitelja kolegija, z napisom v slovenskem in nemškem jeziku, ki so ga postavili sredi dvorišča ob 400 obletnici Trubarjeve smrti leta 1986. Kljub pozni uri smo si nato še na kratko ogledali središče mesta in se nato napotili proti Köngenu, kjer smo prenočili.

Naša radovednost je dosegla vrhunec drugi dan potovanja, ko smo se v čudovitem jesenskem jutru odpravili proti Tübingenu. Spotoma smo si še ogledali samostan v Bebenhausenu, kjer se je mladi Jurij Dalmatin pripravljajl za svoje življensko delo-prevod Svetega pisma. Samostan ima odlično ohranjeno arhitekturo, v notranjosti pa zanimive meniške celice. Po krajšem ogledu smo se napotili v Derendingen, nekoč samostojno naselje, zdaj pa predmestje Tübingena. Tu so nas pred cerkvijo sv. Galla pričakali tamkajšnji duhovnik ter arhitekta Alenka in Matjaž Čuk. Ljubeznivi in zgovorni duhovnik je podrobno predstavil zgodovino cerkve od lesene podružnice do zidanega poslopja, v katerem je Trubar opravljajl službo božjo v letih 1567-1586.

Prepričali smo se, da ima Trubar v tej cerkvi posebno mesto: na veliki plošči na južni steni je zaznamovan kot voditelj vseh Slovencev, posebej je označen njegov verjetni grob, pastor pa nam je povedal, da se po Trubarju imenuje tudi občinska hiša. Ko smo pozneje zvedeli, da se po Trubarju imenuje tudi srednja šola v Tübingenu in da ima posebno mesto na tukajšnji teološki fakulteti, smo bili prijetno presenečeni, da tu uživa na splošno večjo pozornost kot pri nas v Sloveniji.

Tübingen je imel v življenju Slovencev v 16. stoletju zagotovo izjemno vlogo. Ne samo zaradi Trubarja, ki je tu izdal skoraj vse svoje knjige, ampak kot izobraževalno središče, v katerem je študiralo okrog 300 Slovencev. Zdaj je to mesto eno najprijaznejših v Nemčiji, kjer študira okrog 25000 študentov. Mlada slovenska arhitekta sta nas popeljala skozi stari del mesta, kjer stoji na zelo vidnem mestu tudi po Trubarju poimenovano gostišče (Primus Truber Stube). Mesto se nam je zelo prikupilo po svoji arhitekturi v lepih jesenskih barvah, ravno ta dan pa so ga tudi poživljajli temperamentni provansalski Francozi s svojimi imenitnimi vini. res škoda, da pogodba med ljubljansko in tübingensko univerzo ne more zaživeti, predlog Janka Modra za pobratenje obeh mest pa pri ljubljanskih oblastnikih ni naletel na odobravanje. Čeprav nas je Tübingen prijetno presenetil, smo si proti večeru zaželeli vsi skupaj še en skok v Bad Urach in se tokrat ob lepem vremenu tudi razgledali po mestu.

Ob povratku smo se za krajši čas ustavili v Salzburgu in si ogledali staro škofijsko središče, ki je več stoletij vplivalo tudi na razmere na Slovenskem. Tu sta se obe skupini udeležencev razšli z željo, da se v kratkem spet srečamo. Upajmo, da bo tako uspel tudi načrtovani letošnji izlet sredi aprila na relaciji Surd- Blatenski Kostel- Siofok- Budimpešta-Komarno- Bratislava.

Slikarska kolonija »Primož Trubar« v Moravskih Toplicah

 Franc Obal

V Pomurju, v skrajnem severovzhodnem predelu Slovenije na stičišču štirih držav in narodov Avstrije, Madžarske, Hrvaške in Slovenije je bilo nekdaj in je še danes veliko število dobrih likovnih ustvarjalcev, posebej slikarjev.

Temu primerno je razvita tudi likovno galerijska dejavnost v kateri predstavlja galerija Murska Sobota, poleg galerij v Lendavi, Ljutomeru in Radencih ter številnih drugih likovnih razstavišč, najpomembnejšo ustanovo, javni zavod, ne samo v regionalnem, temveč tudi v širšem slovenskem pa tudi mednarodnem pomenu.

Poleg že uveljavljenih tradicionalnih likovnih razstav soboške galerije, naprimer mednarodnega bienala male plastike, Mednarodne likovne razstave PANNONIA, društvene razstave del članov DLUPP (Društvo likovnih umetnikov Prekmurja in Prlekije, ustanovljeno leta 1933), Ex tempora v Ljutomeru... so se v zadnjem času pridružile Mednarodni likovni koloniji v Lendavi, ki predstavlja eno izmed prvih tovrstnih likovnih srečanj v Sloveniji, ustanovljeni leta 1973, številne nove likovne kolonije v Radencih, Lipovcih, Ormožu in najmlajša med njimi Slikarska kolonija Primož Trubar Moravske Toplice.

Pobuda in ideja za ustanovitev Slikarske kolonije Primož Trubar Moravske Toplice leta 1995, je vznikla kot je zapisal njen iniciator in umetniški vodja akad. slikar Nikolaj Beer, v katalogu razstave 2. slikarske kolonije, ob velikem zanimanju za priložnostno slikarsko razstavo Marjana Skumavca in Nikolaja Beera v prostorih evangeličanske cerkve v Ljubljani, ki jo je pripravilo Slovensko protestantsko društvo - Primož Trubar, in je organizatorje usmerila k tesnejšemu in vsebinsko bolj poglobljenemu sodelovanju z umetniki.

Odtlej, pa do danes, so se zvrstile že tri kolonije, na katerih so sodelovali številni znani slovenski sodobni likovni umetniki, katerih dela nastala v času trajanja likovnih kolonij so bila predstavljena javnosti na razstavah v Murski Soboti in Moravskih Toplicah., kjer so naletela na prizrčen sprejem občinstva in vzbudila zanimanje strokovne kritike, saj so kljub temu, da so nastala sicer v sproščenem vzdušju tematsko in stilno neobvezujočega umetniškega programa s strani organizatorja, v glavnem

zrcalila pravo podobo znanih slikarskih izrazov sodelujočih sodobnih slovenskih likovnih umetnikov.

Pregled dosedanjih kolonij in razstav:

Razstava slik udeležencev 1. Slikarske kolonije Primož Trubar Moravske Toplice
Galerija Murska Sobota, 28. 10. 1995, vabilo. Obiskovalcev 958.

Na 1. Slikarski koloniji Primož Trubar v Moravskih Toplicah, ki je potekala od 19. do 21. 10. 1995, so sodelovali *Nikolaj Beer, Štefan Galič, Herman Gvardjančič, Zdenko Huzjan, Rado Jerič, Apolonija Simon in Marjan Skumavec*.

Na otvoritvi razstave v Galeriji Murska Sobota je pozdravni nagovor opravil dr. Oto Norčič, predsednik Slovenskega protestantskega društva-Primož Trubar, razstavo pa je predstavil Franc Obal, ravnatelj soboške galerije.

Bibliografija:

- -Evangeličanski list, številka 10, oktober 1995
- -ANR: Slikarska kolonija v Moravskih Toplicah v okviru dneva reformacije, Vestnik, 26. 10. 1995
- bž.: Počastitev dneva reformacije, Večer, 27. 10. 1995
- Slikar za dan reformacije, Vikend magazin, številka 152, 28. 10. – 3. 11. 1995
- ANR: Razstava likovne kolonije v Moravskih Toplicah, Vestnik, 2. 11. 1995
- Robert Inhof: Razstava ob dnevu reformacije, Vestnik, 9. 11. 1995

Razstava slik udeležencev 2. Slikarske kolonije Primož Trubar Moravske Toplice
Galerija Murska Sobota, 25. 10. – 24. 11. 1996, vabilo, katalog, pisca spremnih tekstov Nikolaj Beer in Franc Obal. Obiskovalcev 1310.

Druge slikarske kolonije Primož Trubar Moravske Toplice, ki je potekala v zadnjem tednu meseca septembra leta 1996 in pri katere organizaciji so sodelovali Občina Moravske Toplice, Evangeličanska cerkev v Sloveniji in Galerija Murska Sobota, so se udeležili *Herman Gvardjančič, Štefan Hauko, Zmago Jeraj, Franc Mesarič, Franc Novinc, Vladimir Potočnik in Vinko Tušek*.

Pozdravni nagovor je ob otvoritvi razstave opravil dr. Oto Norčič, predsednik Slovenskega protestantskega društva-Primož Trubar, besedo zahvale organizatorjev vsem tistim, ki so pomagali pri izvedbi kolonije je izrekel akad. slikar Nikolaj Beer, umetniški vodja slikarske kolonije, razstavo pa je predstavil Franc Obal, ravnatelj Galerije Murska Sobota.

Razstava del 2. Slikarske kolonije Primož Trubar Moravske Toplice je bila prenesena ob slovenskem kulturnem prazniku v razstavne prostore Občine Moravske Toplice, kjer je bila na ogled v času od 8. 02. – 8. 03. 1996.

Bibliografija:

- Kulturni koledar, Vestnik 24. 10., 31. 10., 7. 11. in 14. 11. 1996
- Aleksandra Nana Rituper: Likovna kolonija Moravske Toplice 1996, Vestnik 3. 10. 1996
- ANR, foto Nataša Juhov: Otvoritev Razstave, Vestnik, 31. 10. 1996
- fm.: Slikarska kolonija, Vestnik, 19. 11. 1996

Razstava slik udeležencev 3. Slikarske kolonije Primož Trubar Moravske Toplice
Razstavišče Zavarovalnice Triglav 7. 11.- 7. 12. 1997, vabilo.

Na 3. slikarski koloniji, ki je potekala v času 20. – 27. 09. 1997 v Moravskih Toplicah so sodelovali *Črtomir Frelih, Marjan Gumilar, Herman Gvardjančič, Zdenko Huzjan, Zmago Jeraj, Janez Knez, Martina Fajt-Koritnik, Franc Mesarič, Franc Novinc, Vlado Potočnik in Apolonija Simon*.

Na otvoritvi razstave, ki je bila v petek, 7. 11. 1997 ob 19. uri v razstaviščnih prostorih Zavarovalnice Triglav d. d. območna enota Murska Sobota, je imel pozdravni nagovor dr. Oto Norčič, predsednik Slovenskega protestantskega društva-Primož Trubar, razstavo pa je predstavil Franc Obal.

Bibliografija:

- Kulturni koledar, Vestnik, 6., 13., 20., 27. 11. in 4. 12. 1997.

Dan reformacije – osrednja državna proslava

Slovensko protestantsko društvo-Primož Trubar in Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije sta ob slovenskem državnem prazniku Dnevu reformacije dne 30. oktobra zvečer v Linhartovi dvorani Cankarjevega doma v Ljubljani pripravila osrednjo slovensko proslavo. Proslava je bila posvečena tudi 450-letnici rojstva Jurija Dalmatina.

Slavnostni govornik je bil minister za kulturo gospod Jožef Školjč. Na prireditvi je bila uprizorjena baletna izvedba Prebujenje-zavedanje-obstajanje avtorja Andreja Mlakarja in Milana Zornika. Sodelovali so: Simfonični orkester RTV Ljubljana, baletna skupina v koreografiji Vojka Vidmarja, igralec Franc Markovčič, ljubljanski Madrigalisti, kvartet godal Rožmarin, ansambel Gorički klantoši ter Vlado Kreslin. Prikazan pa je bil tudi krajši videofilm Ljubljana-Tübingen-Murska Sobota.

Slavnostni govor ministra za kulturo gospoda Jožefa Školjča:

Spoštovani gospod predsednik republike, cenjene dame in gospodje!

Če naš ded ne bi zagrešil zločina pisane slovenske besede, si nocoj ne bi mogli reči »dober večer«. Ta preprosti pozdrav bi skupaj z vsemi drugimi besedami – besedami modrosti in ljubezni in zamer in jeze nebival mrtev v teminah časa. Tako pa živimo in čutimo skozenj in si kljub vsem strahovom, da ga bo posrkala kakšna nova »lingua franca«, sporočamo svoje misli in občutke, ki so nocoj, kot se trenutku spodobi, slovesni.

Jutri bomo praznovali Dan reformacije. To je najprej praznik tolerance, pa tudi eden od dveh dnevov, ki smo ju Slovenci posvetili kulturi. Posvečuje in slavi ne le genezo in samobitnost slovenske nacije, ampak vse tiste kulturne standarde, ki so bili položeni v njeno spočetje in so tako sploh omogočili, da je kot novoveška nacija tudi obstala in preživela v družbi evropskih sosed.

Slovenski protestantizem je bil otrok in soustvarjalec Evrope svojega Časa. Povezoval se je z evropskim protestantskim gibanjem, ki je

bilo v bistvu široko gibanje za emancipacijo evropskih narodov in reformo njihovih verskih in drugih institucij. Svoje kulturne korenine smo pognali iz ideje, da je pomemben posameznik in njegova vera in da »je le en sam Srednik vmei Bugom inu ludmi, ta Človik Jezus Cristus... de je on sam ta pravi visoki Farr.« Ideje, ki je bila za nastanek literature pri narodih, katerih jezik še ni bil v javni rabi in ni prišel v knjige, izredno plodna.

Trubar svojih »ljubih Slovencev« ni mogel učiti vere, ki jo je sam imel za pravo, dokler jih ni naučil brati in jim ponudil knjig v njihovem lastnem jeziku. Če je hotel iz pregnanstva stopiti v stik s svojimi rojaki v domovini, se je moral poslužiti tiska in slovenščine. Njegova misel, da je potrebna šola za »hlapčiče in dekelce«, združuje versko prepričanje s praktičnim delom in upor proti tedanji cerkveni instituciji z zavestjo o potrebnosti izobraževanja ljudstva, ki ga je iz Kranjcev, Štajercev, Korošcev in Primorcev na osnovi skupnega jezika preimenoval v Slovence. Vedel je, da brez tega, brez čim širše izobraženega prebivalstva, tudi sveta knjiga Biblija ne bo mogla spregovoriti ljudem. Prav zaradi te knjige smo se nocoj dolžni še posebej pokloniti spominu Jurija Dalmatina, ob 450. obletnici njegovega rojstva. Komaj si je mogoče predstavljati, kakšno ogromno delo je moral opraviti genialni Trubarjev učenec, ko je »iz poštene krščanske pobožne vneme in posebne ljubezni do domovine« prestavljal celotno Sveto pismo v slovenščino.

In kolikšna je morala biti, kot pravi profesor Jaro Dolar, smotrnost, neverjetna prizadevnost in premišljenost vse od samega začetka prevajanja prek organizacijskih vprašanj ob financiranju celotnega projekta pa do skrbi za tisk, ob katerem so se on in njegovi sodelavci odpovedovali spanju in celo jedi – da so dokazali, da je slovenščina dovolj celovit jezik za ubesedovanje celovite izkušnje sveta.

Primož Trubar, Jurij Dalmatin, Adam Bohorič in Sebastjan Krelj so od leta 1550, ko je izšel Trubarjev Katekizem, do konca 16. stoletja v Nemčiji natisnili in na Slovensko prepeljali več kot 50 različnih knjig. Slovenska reformacija nam je dala knjižni jezik, prvo slovensko književnost in slovnico, prvo posvetno šolstvo in prvo javno knjižnico. In dobili smo »nigdirdom«.

Ta Trubarjev izraz, s katerim je označil svoje begunstvo, ta kdovezakaj pozabljena beseda natančneje od katerekoli druge označuje mesto svobodnega intelekta in prostor njegovega delovanja. »Nigdirdom« je lahko povsod, ker ne sme biti nikjer. Je prostor svobode, v katerem odzvanja temna senca hrepenenja po domu in miru in nas spominja, da je reformacija poleg zadev obče narodne koristi prinesla Slovincem tudi postavo neodvisnega intelektualca.

V ta disidentski nigdirdom in v pregnanstvo je protireformacija pognala preko 600 najpremožnejših protestantskih družin. Od omenjenih več kakor petdeset knjižnih naslovov jih je ostalo le malo: štirje so popolnoma izgubljeni, trinajst je unikatov. Na trgu pred ljubljanskim Magistratom so decembra 1600 in januarja 1601 zažgali skupaj enajst voz »dobrovoljno« oddanih knjig.

Potem nekaj desetletij, kot vemo, ni bila natisnjena nobena slovenska beseda. Zakaj ne, nam pojasnjujejo besede sekovskega škofa Finiana, ki je poldrugo stoletje po izidu zadnje protestantske knjige terjal zaprtje šol na deželi, »ker je umetnost branja in pisanja skoro edini vir, iz katerega vsesavajo kmetje strup in ker nimajo dovolj rabsodnosti, trdovratno pri njem vztrajajo, zaradi česar branja neuko slovensko in kranjsko ljudstvo vneto ohranja katoliško vero.«

Protestantizem je Evropa po slovensko in Slovenija po evropsko. Nauk za današnji dan, za razumevanje odnosa med svojim in tujim, kjer se slejkoprej pokaže, da tuje sozveni s tistim, kar izraža nas same. zato ne vem, ali je bolj smešno ali žalostno, da se delo Trubarja, Dalmatina in drugih slovenskih prosvetiteljev izrablja za zdrahe o tem, kdo se ima danes pravico imenovati kulturne stebre slovenskega naroda – tisti, ki so jih podprli, ali tisti, ki bi jih bili radi zatri.

Slovenski narod je med kulturne narode vpisan z letnico izida Biblije. To je civilizacijska norma, uveljavljena v novodobni Evropi. ta in samo ta ima kulturno pokritje, intelektualno težo, nacionalni prestiž. Nam tako ljuba trditev, da smo preživeli samo zaradi kulture, ker državnosti pač nismo imeli, je v naših lastnih miselnih obrazcih morda domačijsko preskromna.

Orodje, ki nam je pomagalo preživeti, vidimo v kulturi vsi; nismo se pa še navadili nastopati z njo kot z izkaznico enakovredne kulturne nacije. Slovenski znanstvenik, umetnik, vrhunski zdravnik, intelektualca je v mednarodnem krogu in družbi svojih kolegov predstavnik naroda, ki je kot sedemnajsti na svetu dobil Sveto pismo v svojem jeziku.

»Kar svet stoji, se kaj takega še ni zgodilo.« S temi besedami je Trubar sam označil svoje dejanje, ko je jezik slovenskih kmetov natisnil v knjigi. Čudenje in samozavest in ponos so v tem stavku. Stojimo pred demiurgom, ki je ustvaril narod in se tega zaveda. V času, ko je bil zahodni svet na razpotju med preživelim univerzalizmom in soobstojem individualnosti v različnem, je stopil na pravo pot.

Eden od motivov, zakaj je to storil, je izražen v maksimi slovenskih protestantov: »Stati in obstati«. Zdi se, kot bi bila zapisana za sedanji trenutek. A zdi se tudi, da bi jo enako brali v kateremkoli trenutku naše zgodovine. Iz časovne

optike trenutka se pač dostikrat zdi, da je usodna dilema obstanka malega naroda izbira med zgolj svojim in zgolj tujim.

Pejsaž zgodovine pa nam kaže, da je treba v prepletu svojega in tujega vsak trenutek prav izbrati med mrtvim in perspektivnim, med računarskim in kulturnim. To so vedeli protestanti, vedel je Valvasor, vedeli so Slomšek, Prešeren, Cankar, Kosovel in Kocbek. Naj nam njihova misel in delo odprejo pravi pogled v tem čudovitem in nevarnem času, ki se razglašča za multikulturno dobro.

Ustanovitev podružnice SPD-PT v Mariboru

Dne 11. decembra 1997 je v gostišču Framski hram v Framu pri Mariboru bil ustanovni zbor podružnice Slovenskega protestantskega društva-Primož Trubar Maribor.

Uvodoma je član iniciativnega odbora za ustanovitev podružnice, novinar Radia Maribor gospod Anton Petelinšek predstavil udeležence zbora in razložil namen srečanja. Namreč ustanovni zbor mariborske podružnice je bil obenem že prvi delovni projekt, in sicer okrogla miza za Radio Maribor, ki so jo pripravili in vodili novinarji Radia Maribor-člani podružnice: Stane Kocutar, Srečko Trglec, Anton Petelinšek. Okrogla miza je bila na sporedu Radia Maribor v petek, 12. decembra 1997 med 20. in 22. uro. Oddaja je nosila naslov Stati inu obstati, v njej pa je bilo govora o slovenskem protestantizmu nekoč in danes.

Poleg številnih sobesednikov so v oddaji nastopili tudi kulturniki: srednješolka-glasbenica Nadja Stegne in Slovenske Bistrice ter vokalna skupina Mariborski oktet.

Na ustanovne zboru je bil izvoljen tudi odbor podružnice. za predsednika je bil izvoljen Srečko Reher, za člane odbora pa: Ida Horvat, dr. Janko Predan, Srečko Trglec, Stane Kocutar, Ludvik Olas, Zoran Milovanovič in Anton Petelinšek.

DRAGO KU HAR (1954-1997)

Slovensko protestantsko društvo-Primož Trubar je v mesecu juliju 1997 izgubilo člana Izvršnega odbora in enega od ustanovnih članov Draga Kuharja. Draga Kuharja, pesnika in pisatelja se bomo spominjali predvsem po njegovih knjigah, zbirkah **Kolobarjenje** (1990) in **Prekmurijana** (1991) ter romanih **Karantanovci** (1992), **Prekmurska zgodba** (1997) in **Trubarijana** (1996). Njegova šesta knjiga, roman **Domačinci**, pa je ostal v rokopisu.

Žal je njegovo nadaljno pisanje zastalo v grlu, ki ne bo nikoli več izdavilo, kot je rad dejal, Besede, ki se doživlja v jeziku in knjigi. Zastalo je tudi njegovo neumorno delovanje v našem društvu, kjer se ga bomo spominjali kot zelo aktivnega člana.

Zasluge slovenskih protestantov v 16. stoletju za razvoj slovenskega šolstva

 dr. Albert Majder

Ko govorimo o reformaciji v slovenskih pokrajinah, imamo v mislih predvsem vse iniciative in akcije, katerih cilj je bil za novo vero pridobiti čim večje število prebivalstva. Mnogo manj pa govorimo o reformaciji kot gibanju, ki je želelo naše kraje čimbolj povezati s humanizmom, civilizacijo in kulturo zahodne Evrope. Poudariti je treba, da reformacija poleg verske problematike prinaša tudi pobude na področju prosvete, kulture in šolstva. Odpira številne osnovne šole in dve dobro organizirani gimnaziji.

Do tega časa sploh še ni obstajala osnovna šola, ki bi bila dostopna vsakemu človeku brezplačno in bi uporabljala materin jezik, to je slovenščino za jezik poučevanja. Primož Trubar je bil že na začetku svojega delovanja trdno prepričan, da je potrebno povsod, kjer je le mogoče, organizirati osnovne šole, v večjih mestih pa še latinske (stanovske) šole, ki naj bi kasneje postale gimnazije. Prva bi dala tako otrokom kot odraslim osnovno znanje iz katekizma, branja, pisanja, računanja in petja, latinska šola oziroma gimnazija pa bi mladim odprla vrata za študij na univerzah, in to ne samo teologije, temveč tudi drugih strok, potrebnih v posvetni upravi, prosveti, zdravstvu in gospodarstvu. Trubar je že 1550 ob prvi izdaji svojega katekizma trdil, da se ta knjiga ne bo uporabljala le kot katekizem, temveč tudi kot čitanka za vse, ki se uče brati. Tudi Krelj v svoji Otročji bibliji iz l. 1566 daje napotke, kako se je treba učiti brati. Izdane so bile tudi številne pesmarice, da bi se ljudje ob petju naučili čitanja. Vsiljuje se namreč vprašanje, kateri motivi so vodili protestante pri ustan-

avljanju in vodenju šol, tako osnovnih kot srednjih. Bili so mnjenja, da je Bog namenil božjo besedo evangelija vsem ljudem, in zato mora vsakdo znati brati. Skrb, da se vsi nauče brati in pisati, je Bogu všečno delo, medtem ko je zanemarjanje tega velik greh. Protestanti so bili tudi prepričani, da so šole primerno mesto za širjenje in utrjevanje vere. Trubar je pri tem pokazal še posebno skrb v prepričanju, da bodo šole dvignile preproste Slovence iz kulturne zaostalosti in bednega rovtarstva. Vendar so Trubar in njegovi sodelavci bili v prvi vrsti verski reformatorji; vse, kar so napravili na kulturnem področju, je bilo povezano z vero. Organizacija osnovnih šol je bila kot zelo važna naloga poverjena predikantom protestantske cerkve, kajti učiteljev je bilo le malo. Točnega števila ustanovljenih osnovnih šol ni mogoče ugotoviti - vendar je skoro vsako le malo večje mesto dobilo dobro urejeno osnovno šolo, npr. Krško, Brežice, Žužemberk, Črnomelj, Metlika, Višnja gora, Bled, Kranj, Kamnik, Ptuj, Radgona, Idrija, Velikovec, Beljak, Celovec.

V Ljubljani so že obstajale tri predreformacijske šole: nato je bila osnovana protestantska mestna šola in 1565 še privatna latinska šola Lenarta Budine, ki jo je vodil on sam. Protestanti so na slovenskih tleh organizirali tudi dve gimnaziji, in sicer v Celovcu in Ljubljani. Pred tem so se imenovala stanovske (latinske) šole. Njihova naloga je bila, da po končani šoli učencem omogočijo neposreden vpis na univerzo, zato je program bil zasnovan na humanističnih vedah in z glavnim predmetom latinščino. Jasno je, da so protireformacija in njeni

voditelji jezuiti bili največji sovražniki tega najpomembnejšega kulturnega napredka slovenskih protestantov. Ko so Habsburžani sprejeli, škof Hren pa takoj izpolnil odredbo in pregnal protestantske učitelje in pridigarje, so šole takoj propadle, čeprav bi lahko ostale, le v njih bi poučevali katoliški učitelji. Zato danes mnogi upravičeno mislijo, da je protireformacija pomenila somrak za slovenske šole in izdajateljsko aktivnost. Povrnila se je nepismenost, tiskanih knjig je bilo zelo malo in še te le v rokah plemičev in katoliških duhovnikov, zelo redko in težko pa je zašla v roke kmeta in meščana. Ko je bil 1573 osnovan graški jezuitski kolegij in 1580 graška univerza, so jezuiti še povečali svojo aktivnost proti delovanju protestantskih šol. Protestantске študente iz slovenskih krajev so običajno pošiljali na študij v Tübingen in Regensburg, katoliki pa so študirali na Dunaju, v Freiburgu, Ingolstadt in po letu 1580 v Gradcu.

V l. 1563 odprta privatna latinska šola je na Trubarjevo pobudo l. 1568 za rektorja imenovala Adama Bohoriča, ki je takoj po nastopu službe sestavil prvi šolski red (program) z namenom, da stanovska šola preraste v gimnazijo. Zaradi prevelikih stroškov do realizacije tega ni prišlo. L. 1582 je Bohoriča zamenjal kot rektor Nicodemus Frischlin, filolog in znani latinski pisatelj iz Tübingena. Njemu je uspelo v šoli odpreti še peti razred, s čimer je šola dobila pravico do imena gimnazija. L. 1584 so oblasti potrdile njegov šolski red, in to je bila ena od njegovih zadnjih zaslug za napredek slovenskega šolstva. Naslednji rektor je bil Jacob Pränтелиus. Prišel je iz Celovca 1585 in ostal na tem položaju deset let. Jezuiti so že v tem času začeli z žolčnimi napadi na to šolo. Sledila sta mu ponovno Adam Bohorič in Engelbert Engel (druga polovica 1598), ki sta le z veliko težavo obdržala kontinuiteto šole. 30. oktobra 1598 je z odlokom o pregonu pridigarjev in učiteljev morala zapreti vrata tudi ljubljanska gimnazija. Celovška gimnazija jo je preživela le za 3 leta, to je do 1601. Ime gimnazija si je pridobila že 1577, to je 7 let pred ljubljansko, ko je odprla peti razred, kar je bil pogoj za tak naslov. L. 1582 je imela poleg rektorja še 5 učiteljev, za katere je bila zahtevana fakultetna izobrazba. Eden od rektorjev je bil tudi znani zgodovinar in leksikograf Hieronim Megiser.

Prvi rektor ljubljanske gimnazije je bil Nicodemus Frischlin (živel 1547 - 1590). Prišel je iz Tübingena na Trubarjevo pobudo. Bil je pomemben in znan humanist, intelektualce temperamentnega značaja in bojevitež, nagnjen h kritiziranju tujih napak. L. 1580 je napisal satiro *Oratio de vita rustica*. V njej hvali kmete in njihovo moralo, obsoja pra brezobzirno in grabežljivo plemstvo, kajti nikjer ni hujšega bogokletstva kot med plemstvom. Kanonike, škofo in papeže omenja kot ljudožerce kmetov. Plemiči mu tega niso odpustili, grozili so mu celo s smrtjo, zato se je umaknil daleč od svoje domovine, na Kranjsko. Tu je bil od 1582 do 1584 rektor stanovske šole, ki je pod njegovim upravljanjem postala gimnazija. V l. 1584 je gimnazija imela okoli 100 učencev, ki so se pripravljali za študij na univerzah. Čeprav je bila to latinska šola, je svoje mesto v njej dobila tudi slovenščina. V prvem razredu so učenci uporabljali Bohoričevo knjigo *Elementare Labecense cum Nomenclatura trium linguarum latinae, germanicae et selavonicae*. To je bila prva slovenska šolska knjiga, ki pa se žal ni ohranila. Tudi katekizem so poučevali iz slovenskih

knjig. Od 1584 so se učenci morali učiti na pamet slovenski, nemški in grški Brenzov ter nemški in latinski Lutrov katekizem. Učili so se psalme v slovensčini, nemščini, latinščini in grščini Katonove, Ciceronove, Vergilove latinske izreke ter pravila sintakse, dialektike, retorike, definicije iz aritmetike in geometrije, glasbeno teorijo in pravila vedenja. Da bi si učenci lahko zapomnili tako obsežno gradivo, so protestantski učitelji skrbeli za sistematično in stalno ponavljanje. Večji poudarek kot tolmačenju in razlagi novega gradiva so dajali preverjanju znanja. Bili so prepričani, da se učenci še mnogo nauče ob poslušanju součencev. Pri poučevanju je vladalo staro latinsko pravilo: *Repetitio est mater studiorum* (Ponavlanje je mati učenja). V času Frischlinovega vodstva so na ljubljanski gimnaziji učenci smeli uporabljati slovenščino samo v prvem razredu, v drugem nemščino, a od četrtega dalje je pogovor potekal samo v latinščini. Današnjim gimnazijcem je neprimereno lažje, saj učenja na pamet ni več. Mnogi slovenski plemiči, kot na pr. grof Žiga Herberstein, so napisali, da so bolje obvladali latinščino kot nemščino in slovenščino. V svojem šolskem redu Frischlin piše: *Brez šole, predvsem latinske, ne more biti dobre državne uprave, reda, pravičnosti, zanesljivosti, zato je potrebno ustanavljati nove, dobro vodene šole. Bog nam je dal svojo besedo v hebrejskem in grškem jeziku, vsi cesarski zakoni in odloki pa so napisani v latinščini. Brez vestnih učiteljev in dušnih pastirjev kakor tudi brez poštenih pravnikov in dobrih zdravnikov ne more preživeti nobena oblast, zato je lahko doumeti, kako potrebno je v šolah pravilno izbrati jezike in jih obvladati. Potrebne so dobre šole za učenje jezikov, kjer si lahko mladina pridobi tudi sposobnost oziroma umetnost retorike.*

Nicodemus Frischlin je bil po stroki lingvist, odlično je govoril več živih jezikov ter oba klasična, predvsem latinščino. V tem jeziku je napisal skoro vsa svoja dela, in to največ dram. Poznan je bil kot pravi gledališki pisec. Z obilico jedrnatega humorja je v svojih dramah *Hildegardis magna* (1579), *Julius Caesar redivivus* (1585), *Helvetiogermani* (1588), prepletajoč resnost in komiko, patriotizem in ostro satiro, prenesel na oder lastne dožvljanje pod zgodovinsko masko. V njegovih delih se Cezar in Cicero pogovarjata s preprostim človekom o življenju, smrti, morali in nemorali ter drugih problemih, ki mučijo majhnega človeka. V teh njegovih delih se združujejo satira, šala, moralni poduk, kot je to bilo običaj za gledališka dela v tem času. Ena od njegovih manj znanih dram je drama *Sussane*, ki je bila na šolskem programu ljubljanske gimnazije. To nam govori, da so v šoli negovali tudi dramsko umetnost, žal pa verjetno ni prišlo do predstave v slovenščini. Od Frischlinovih dram, napisanih v nemščini, se je ohranila le ena, in to *Frau Wendelgart*. Ni nam znano, ali je sploh napisal še kaj v nemščini; nemško tudi niso pisali drugi nemški pisci vse do Lutrovega nastopa, ko so pričeli pisati v materinem jeziku. Svojo življenjsko pot je Frischlin zaključil tragično. Dne 30. XI. 1590 je bil ubit ob poizkusu pobega iz zapora v trdnjavi Hohenurach, kjer je bil ponovno zaprt zaradi razžalitve württemberške vlade. Nekateri mislijo, da so ga ubili najeti morilci.

Protireformacijski ukrepi, ki jih je sprejela habsburška dinastija, v slovenskih krajih pa uresničeval ljubljanski škof Tomaž Hren, so ob koncu 16. stoletja v kratkem času uničili vse kulturne dobrine, ki jih je ustvarila slovenska reformacija. Tako sta bila napravljena veliko

zlo in škoda slovenskemu ljudstvu.

Rekatolicizacija, ki se je izvajala v slovenskih deželah, ni uničila samo slovenske cerkve in slovenskega jezika v njej, temveč tudi vse kulturne dobrine, ki so se v dobi reformacije bujno razvevale, v prvi vrsti šolstvo. Izgnali so vso protestantsko inteligenco, predvsem učitelje in pridigarje. Protestantske knjige, razen redkih primerov, tiskane v Nemčiji ali pri nas, v katere so Trubar, Krelj, Bohorič, Dalmatin in drugi vtakali toliko napredih in pametnih misli, so bile sežgane na grmadah. Šele skoro 200 let pozneje, ko je cesar Jožef II. l. 1781 izdal patent o verski toleranci, so vendarle začeli mnogo bolj liberalno in kritično gledati na medverske odnose v prefeklosti. Porodilo se je veliko in iskreno spoštovanje do protestantske aktivnosti in dela na kulturnem in prosvetnem polju.

Mislim, da je pravilna trditev, da so Habsburžani kot glavni organizatorji protireformacije ter njihovi zvesti pomagači za dve stoletji zadržali kulturni in politični napredek slovenskega naroda.

Križev pot Petra Kupljenika

✍️ Jožko Humar

Tak je naslov zgodovinske povesti pisatelja Andreja Budala, rojenega leta 1889 v Štandrežu pri Gorici. Povest je bila prvič objavljena v Ljubljanskem zvonu leta 1911, drugič pa leta 1994 v posebni izdaji.

Budal ni imel na voljo trdnih podatkov o Kupljenikovem življenju, sploh nobenih pa o njegovem življenju od leta 1590 naprej. Zato tudi ni mogel opisati vseh postaj njegovega križevega pota. Pa kaj bi se čudili slabemu poznavanju Kupljenikovega življenja povestipiscu Budalu, če še zgodovinopisci, ki so preučevali slovensko reformacijo, niso kaj dosti znali ali hoteli povedati o tem sicer znanem protestantskem predikantu.

Kolikor je znano, je o Kupljeniku prvi poročal J.V. Valvasor leta 1689. Potem so se ga spomnili še A.Radics leta 1861, A.Dimitz leta 1875, Andrej Ipavec leta 1908 ter končno Josip Gruden leta 1915. Vsekakor je zanimivo, da se od prve svetovne vojne do danes ni pojavil noben slovenski zgodovinar, ki bi raziskal in opisal zanimivo in razburkano Kupljenikovo življenje in njegovo smrt. Po tej vojni so se ga spomnili le redki pisci in še ti večinoma le mimogrede.

Le Janez Logar je objavil o njem članek leta 1925 v Slovenskem biografskem leksikonu.

Drugi Trubarjev zbornik iz leta 1952 ga le kratko omenja:

“Med podpisniki s Kranjskega (Formule concordiae, to je izjave iz leta 1582, v kateri so navedeni in utemeljeni luteranski nauki, op.p.) pogrešamo štiri pridigarje: Petra Kupljenika...¹⁾

Tretji Trubarjev zbornik je izšel leta 1996. Ta zbornik

vsebuje, mimogrede povedano, le nekaj precej neobjektivno in pristransko izbranih referatov, ki so bili prebrani na mednarodnem znanstvenem simpoziju Reformacija na Slovenskem. Ta simpozij je bil decembra 1987 v Ljubljani.

Tudi v tem zborniku je Kupljenik le omenjen: “Franc Krištof Gall (plemič s Podpeči, op.p.) se je zelo zavzemal leta 1587 za predikanta Kupljenika in protestantske Blejčane.”²⁾

Kako je Kupljenik končal svoj križev pot, pa dolga stoletja v zgodovino pisju o slovenski reformaciji ni bilo nič znanega. Sedaj pa so predvsem po zaslugi italijanskega zgodovinarja Silvana Cavazze prišli na dan mnogi zanimivi podatki o njem in tudi o zadnji postaji njegovega križevega pota.

Toda o tem pozneje. Najprej pogledjmo, kaj je bilo v slovenskem prostoru znanega o življenju in delu tega slovenskega protestantskega pridigarja.

Peter Kupljenik je bil rojen okoli leta 1530 v okolici Bleda. Po vsej verjetnosti izhaja po rodu iz vasice Kupljenik in je po njej tudi dobil svoje ime. Ta vas leži pod slikovito goro Babji zob. Bil je sin kovača. Okoli leta 1553 ga je oglejski patriarh posvetil v mašnika. Približno do leta 1563 je bil župnik v Kovorju na Gorenjskem. Tedaj je opustil duhovniški poklic, ker je menil, da se služba katoliški cerkvi ne sklada z njegovimi novimi verskimi pogledi. Živel je nekaj časa v Kropi in se tam oženil. Okoli leta 1564 je že zaslovel kot odličen pridigar. Pridigal je v Lescah, kamor so ga hodili poslušat ne le radovljiški meščani, temveč tudi kmetje iz okolice ter plemiške družine iz več gorenjskih gradov: med temi so bili Moric Dietrichstein, Janž Lamberg, Boltežar Kacijanar, Jakob Gallenberg in drugi.

Kot pridigarja so ga namestili kranjski deželni stanovi in od njih je prejemal tudi letno plačo.

Glas o tem odličnem pridigarju je končno prišel tudi v Gradec do nadvojvode Karla, ki je vladal Notranji Avstriji. In nadvojvoda, vnet katolik, je hitro ukrepal. Leta 1572 je zapovedal plemiču Moricu Dietrichsteinu, naj izžene Kupljenika s svojega gospostva, sicer mu odvzame gospostvo Radovljico, ki ga je (Dietrichstein) imel le v zastavi za neko posojilo. Dietrichstein se je skliceval, da Kupljenika ni on nastavil, temveč deželni stanovi. Končno se je Dietrichstein le zbal, da bi nadvojvoda svoje grožnje uresničil. Zato so radovljiški protestanti prestavili svoje shode v Begunje, kjer jim je plemkinja Julijana Kacijanar prepustila nekaj prostorov v svojem gradu. Tu sta poleg Kupljenika pridigala tudi Jurij Dalmatin in radovljiški krojač Klemen Bobek, ki ga je nadvojvoda označil kot “šepavega človeka”.

Leta 1580 je nadvojvoda Karel izdal nov ukaz, s katerim je Radovljičanom prepovedal zahajati v Begunje in tam poslušati protestantske pridige. Zaukazal je tudi, naj zapro odpadlega duhovnika Petra Kupljenika. Toda nikogar ni bilo, ki bi njegov ukaz izvršil. Kupljenik je še vedno zahajal v Radovljico, kjer je imel hišo in kjer sta živela njegova žena in otrok, ter pridigal na bližnjih gradovih in drugih zbirališčih protestantov.

Obiskoval pa je protestantske vernike tudi po drugih krajih Gorenjske. Dne 18. junija 1587 je obiskal v Železnikih bolnega luterana Felicijana Gompa. Ko se je vračal proti domu, sta ga dva freisinška stražarja potegnili s konja, pretepla do krvi in vrgla v ječo. Dne 27. junija ga je dal škofjeloški oskrbnik v spremstvu sedmih stražarjev odpeljati prek Cerknega in Tolmina v Gorico in ga tam izročiti naddiakonu Andreju Nepokoju. Iz Gorice so ga 4.

julija odpeljali pred patriarhovo inkvizicijsko sodišče v Videm.

J.Gruden piše, da je nadvojvoda Karel takrat pisal patriarhu, naj s Kupljenikom strogo ravna, ker je eden glavnih luteranskih kolovodij in velik upornik.

Kranjski deželni stanovi so zaradi aretacije Petra Kupljenika in njegove izročitve tujemu sodišču (sodišče v Vidmu je spadalo pod Beneško republiko) vložili pri nadvojvodi Karlu ostro pritožbo. V njej so označili Kupljenikovo aretacijo kot nasilje, ki je v nasprotju z deželno svobodo kakor tudi z bruško versko pacifikacijo iz leta 1582. Nadvojvoda je njihovo pritožbo zavrnil in odgovoril, da je na bruškem deželnem zboru bilo deželanom dovoljeno svobodno versko udejstvovanje le v njihovih lastnih hišah, ne pa po deželi nameščati plačane pridigarje.⁴⁾

Za videmsko inkvizicijsko sodišče je bil Kupljenik težak primer, ker je deloval na območju ljubljanske škofije, čeprav je bil zajet na območju oglejske patriarhije. Poleg tega je že na prvem zaslišanju 7. julija 1587 nastalo vprašanje jezika. Kupljenik je sodnikom izjavil, da jih ne razume: "Če ne zna prav latinsko in še manj italijansko, ne more odgovarjati na njihova vprašanja, razen s pomočjo tolmača, ki bi znal nemško ali slovensko dovolj dobro." Nalogo tolmača so zaupali nekemu videmskemu trgovcu, ki so ga šteli za primernega in zaupnega. V začetku je obtoženec uveljavljal, da je uradni predikant, ki prejema redno plačo od dežele nemškega cesarstva. Toda 1. avgusta je klonil, priznal je, da je odpadnik, in obljubil, da bo svoje zmete preklical. Vseeno je bil obsojen na dosmrtno ječo. Kranjski deželni stanovi, ki so bili podrobno obveščeni o vseh fazah postopka, so bili ogorčeni.⁵⁾

Zelo verjetno je, da jih je o postopku zoper Kupljenika redno obveščal prav videmski trgovec, ki je bil tolmač. Prav tako je verjetna domneva, da je Kupljenik preklical svoje "zmete" le zato, ker je trdno upal, da ga bo kranjskim stanovom uspelo osvoboditi, saj so tudi po obsodbi nadaljevali poskuse, da bi ga rešili. In res, ujetniku je uspel pobeg poleti 1589.⁶⁾

Cavazza meni, da so pri tem pomagali kranjski agenti. Kupljenik se je namreč zatekel v Ljubljano, kjer so ga deželni stanovi ponovno sprejeli v službo in kjer je ostal do leta 1590.⁷⁾

Tudi J.Gruden v svoji zgodovini poroča, da je Kupljenik do leta 1590 živel v Ljubljani, in svoje poročilo zaključuje z besedami: "Leta 1590 so mu (kranjski stanovi, op.p.) po petindvajsetletnem službovanju dovolili pokojnino. Kje je umrl, ni znano."⁸⁾

Tu, kjer slovensko zgodovinopisje končuje zgodbo o Kupljeniku, pa jo nadaljuje Silvano Cavazza:

"Dne 9. februarja 1590 je Kupljenik zaprosil za dopust, da bi šel na deželo. Od tega časa ni bilo več vesti o njem. Dramatične dogodke, ki so sledili, so držali v najstrožjem molku, tako da jih je težko rekonstruirati. Kupljenik je bil ponovno zajet in odveden v Gradišče ob Soči. Dne 24. marca so ga prepeljali z oboroženim spremstvom iz Devina (Devin je bil pod avstrijsko oblastjo, op.p.) v Benetke v čolnu beneške inkvizicije. Končno so ga prek Ancone izročili maja 1590 rimskemu inkvizicijskemu sodišču, kjer je bil registriran kot "Petrus filius quondam Petri de Kuplenik de Cragna, Aquilegiacae dioecesis, curatus parochialis ecclesiae S.Martini loci seu pagi Teeltz (Veldes - Bled)"⁹⁾ (Peter, sin pok. Petra Kupljenika iz Kranjske, oglejske patriarhije, kurat župne cerkve sv. Martina v kraju oz. vasi Bled.)

Pri vsem tem ostaja nepojasnjeno, kdo je tako uspešno in tajno izvedel Kupljenikovo ugrabitve nekje v deželi Kranjski in kdo ga je dne 24. marca 1590 v Devinu predal oboroženemu spremstvu beneške inkvizicije in ga nato maja 1590 predal rimskemu inkvizicijskemu sodišču.

Na to nepojasnjeno vprašanje lahko odgovorimo samo z več ali manj utemeljenimi domnevami. Dejstvo, da je Kupljenik kmalu po ugrabitvi bil prepeljan z oboroženim spremstvom neposredno pred rimsko inkvizicijsko sodišče, vzbuja utemeljen sum, da so pri njegovi ugrabitvi odigrali glavno vlogo tajni agenti rimske inkvizicije. Zakaj rimsko inkvizicijsko sodišče najbrž ni zaupalo Sv. sodišču oglejske patriarhije, saj je prav Kupljenik pred časom zbežal iz njegovega zapora.

Mar se je čuditi, da je rimska inkvizicija imela svoje tajne agente v deželah Notranje Avstrije? Menim, da prav nič. Če so kranjski stanovi imeli svojega tajnega agenta ali agente v Vidmu, v Beneški republiki, ni prav nič čudnega, če je tudi rimska inkvizicija imela tajne agente v Notranji Avstriji, kamor je spadala tudi Kranjska.

Cavazza takole nadaljuje svojo zgodbo o Kupljeniku: "Slovenski duhovnik je ostal polnih pet let v zaporu rimske inkvizicije v pritličju palače, ki je bila pred kratkim zgrajena blizu cerkve sv. Petra, v okolju, ki se šteje za svetlo in prijetno. Gotovo so z njim ravnali še kar obzirno, saj je Kongregacija Sv. sodišča odredila, da naj bo preskrbljen "de pallio seu capotto" - s plaščem.

Njegovi tovariši zaporniki, ki jih je bilo okoli petdeset, so bili skoraj vsi Italijani.... Med zaporniki je bilo več znamenitih oseb: Avrelj Vergerij, nečak Pavla Vergerija, filozof Tomaž Campanella, aretiran v Padovi. Najbolj slaven od vseh je bil gotovo filozof Giordano Bruno, prepeljan iz Benetk v Rim februarja 1593... Avrelj Vergerij in Campanella sta se izmazala s preklicem svojih zmot, Giordano Bruno pa je bil, kot je znano, zažgan na grmadi..."

Toda pogledjmo, kako je tekel postopek proti Kupljeniku. Rimsko inkvizicijsko sodišče, uradno imenovano SANC-TUM OFFICIUM - Sveto sodišče, je konec leta 1592 zahtevalo, da mu videmsko inkvizicijsko sodišče pošlje avtentičen prepis Kupljenikove sodbe iz leta 1587 in njegove odpovedi verski zmoti. Potem je na vse načine poskušalo, da preiskovanca spreobrne v katoliško vero; pri tem je iskalo celo pomoč nekega nemškega jezuita. Kupljenik pa je ostal trden v svojih "zmotah" in ni ničesar preklical.

Njegova smrt je omenjena v kratki beležki z oznako letnice 1595. Ta beležka je zapisana v registrih družbe Sv. Janeza Decollata, katere člani so bili ob izvršitvi kazni prisotni v tolažbo obsojencu na smrt. Vsebina beležke pa je: "Peter Kupljenik iz Kranjske je bil živ sežgan, zvezan ob steber, na Campo dei Fiori kot zakrknjen krivoverec."¹⁰⁾

V opombah k svojemu članku o reformaciji v oglejskem patriarhatu pa Cavazza še dodaja:

- Točen datum izvršitve kazni (nad Kupljenikom, op.p) izhaja iz "Avvisi di Roma dell'anno 1595." Bibl. Apostolica Vaticana; in sicer: sobota 20. maja: - Tu piše: "V torek so odpeljali v Minervo, da prekličejo svoje zmete, 12 zapornikov Sv. sodišča. Nekaterim od teh je bila izrečena kazen težke ječe, drugim dosmrtno ječe, enemu iz dežele Kranjske, ki se ni spokoril in ostal zakrknjen, je bila izrečena kazen, da bo živ sežgan na grmadi, kar se je zgodilo to jutro." - (To je: sobota, 20. maja 1595, op.p.)

Tako je končal svoj križev pot Peter Kupljenik, najbolj tragična osebnost slovenske reformacije.

Pet let pozneje, 17. februarja 1600, je bil na istem trgu v Rimu živ sežgan na grmadi italijanski filozof in heretik - Giordano Bruno. Italijani so mu sredi tega trga postavili dostojen spomenik.

Kdaj in kje bomo Slovenci postavili spomenik žrtvi rimske inkvizicije - Slovincu Petru Kupljeniku?

-
- 1) Drugi Trubarjev zbornik, Ljubljana 1952, članek: M.Rupel "P.Trubar in Formula concordiae", str. 77
 - 2) Tretji Trubarjev zbornik, Ljubljana 1996, članek J.Voje "Odnos fevdalnih rodbin na Kranjskem do reformacije", str. 219
 - 3) J.Gruden: Zgodovina slovenskega naroda, 1915, str. 728
 - 4) M.Rupel: Valvasorjevo berilo, Ljubljana 1969, str. 264
 - 5) Zbornik Il Patriarcato di Aquileia tra Riforma e Controriforma, članek: Silvano Cavazza "La riforma nel Patriarcato di Aquileia...", Udine, 1996, str. 56-7
 - 6) Natančnejše podatke v tem Kupljenikovem sodnem procesu poseduje AAU (Archivio Arcivescovile di Udine), Sant' Uffizio, busta 9, processo n. 164
 - 7) Kot pod 5), str. 58
 - 8) J.Gruden, ZSN, str. 728
 - 9) AAU, Sant'Uffizio, busta 59
 - 10) Kot pod 5), str. 59
 - 11) Idem

IMPRESSUM:

SPD-PT za svoje člane. Uredil, zapisal in razmnožil tajnik društva Geza Filo.